

سخن ناشران

حوزه‌های علمی شیعه، نگهبانان تراث جاوید معارف و علوم و پاسداران حریم شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین‌باور را در عرصه تعلیم و تربیت، دوچندان نموده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد، نسبت به اصلاح و غنابخشی کمی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی، در راستای بالندگی و پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و کارآمد را، مورد تأکید قرار می‌دهد. البته از یک‌سو، منزلت و جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گرانسنگ و ذخایر ارزشمند متون قویم از صلحای سلف و وزانت و اعتبار مؤلفان آنها، ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل خاص و شایسته مبذول گردد و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان امر پرورش و آموزش و برنامه‌ریزی درسی را، در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها، الگوها و قالب‌های نو و با ارتقای محتوایی، به پیرایش و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این‌رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواجه‌نیران براساس ضرورت‌ها و نیازهای یادشده، نسبت به تولید متون درسی، اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و منتشر ساخته و سومین اثر مشترک خود را به جامعه علمی و آموزشی کشور تقدیم می‌دارند و در این فرآیند سعی داشته‌اند ضمن حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزشمند برجای‌مانده از عالمان گذشته، با کاربست فناوری آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی هماهنگ با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوّب و متناسب با سطح علمی و انتظارات فراگیران ارائه کنند.

اثر حاضر از طرف گروه قرآن پژوهی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تهیه و به صورت مشترک با حوزه علمیه خواهران منتشر شده است. این کتاب به عنوان متن درسی برای طلاب سطح دو حوزه علمیه و دانشجویان رشته علوم قرآنی و حدیث و رشته‌های همگون با آن در مقطع کارشناسی ارشد تهیه شده است. امید آنکه دیگر علاقه مندان نیز از آن بهره‌مند شوند. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند انتظار داریم با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌های اصلاحی خود ما را در جهت اصلاح این کتاب و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری دهند.

در پایان لازم می‌دانیم از مؤلف محترم اثر جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر فتح‌الله نجارزادگان و همچنین از ارزیابان محترم آن حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد اسعدی و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی فتحی سپاسگزاری نماییم.

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست اجمالی مطالب

بخش اول: کلیات

- فصل اول: تحلیل معنایی تفسیر و تفسیر موضوعی ۷
- فصل دوم: دسته‌بندی آیات و نگاه‌های به ویژگی‌های اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن ۱۹
- فصل سوم: حکمت عدم تصریح نام ائمه علیهم‌السلام در قرآن ۳۱

بخش دوم: آموزه‌هایی از فضائل اهل بیت علیهم‌السلام

- فصل اول: فضیلت تطهیر ویژه .....
گفتار اول: تفسیر آیه تطهیر یا تحلیل درون متن ۴۳
- گفتار دوم: تحلیل بیرون متن از آیه تطهیر و نقد مناقشه‌ها ۵۸
- فصل دوم: فضیلت جداناپذیری از قرآن ۷۳

بخش سوم: آموزه‌هایی از حقوق اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن

- فصل اول: حق معرفت به اهل بیت علیهم‌السلام ۸۵
- فصل دوم: حق اطاعت .....
گفتار اول: تفسیر حق اطاعت در آیه اولی الامر ۹۷
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها ۱۰۹
- فصل سوم: حق ولایت در آیات ولایت .....
گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیات ولایت ۱۱۹
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها ۱۲۹
- فصل چهارم: حق ولایت در آیه عصمت .....
گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه عصمت (تبلیغ) ۱۴۳
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۱۵۵

فصل پنجم: حق ولایت در آیه اکمال

- گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه اکمال ۱۷۱
گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۱۸۰

فصل ششم: حق مرجعیت دینی و علمی

- گفتار اول: تفسیر حق مرجعیت دینی و علمی آیات اهل الذکر ۱۹۱
گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۲۰۱

فصل هفتم: حق وراثت زمین و احبای دین

- گفتار اول: تفسیر آیه وراثت، استخلاف و آیه اظهار دین ۲۰۹
گفتار دوم: گامی در شخصیت‌شناسی احیاء دین، امام مهدی علیه السلام ۲۲۷

- فصل هشتم: حق مؤذنت ۲۴۹

فهرست تفصیلی

۱ ..... مقدمه

بخش اول: کلیات

۷ ..... فصل اول: تحلیل معنایی تفسیر و تفسیر موضوعی

۷ ..... درآمد

۱۰ ..... معناشناسی تفسیر

۱۳ ..... معناشناسی تفسیر موضوعی

۱۶ ..... خلاصه میحث

۱۷ ..... پرسش‌ها

۱۷ ..... بحث و پژوهش

۱۷ ..... برای مطالعه بیشتر

۱۹ ..... فصل دوم: دسته‌بندی آیات و نگاهی به ویژگی‌های اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن

۱۹ ..... دسته‌بندی آیات درباره اهل بیت

۱۹ ..... الف) دسته‌بندی آیات در سطح ظواهر و بطون قرآن

۲۱ ..... ب) دسته‌بندی آیات براساس فضائل و حقوق اهل بیت علیهم‌السلام

۲۲ ..... نگاهی به ویژگی‌های اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن

۲۹ ..... خلاصه میحث

۲۹ ..... پرسش‌ها

۳۰ ..... بحث و پژوهش

۳۰ ..... برای مطالعه بیشتر

۳۱ ..... فصل سوم: حکمت عدم تصریح نام ائمه علیهم‌السلام در قرآن

۳۱ ..... دیدگاه افراطی

۳۲ ..... دیدگاه تفریطی

۳۳ ..... دیدگاه معتدل

۳۵	آزمون امت، حکمت عدم تصریح
۳۹	خلاصهٔ مبحث
۳۹	پرسش‌ها
۴۰	بحث و پژوهش
۴۰	برای مطالعه بیشتر

بخش دوم: آموزه‌هایی از فضائل اهل بیت (ع)

فصل اول: فضیلت تطهیر ویژه

۴۳	گفتار اول: تفسیر آیهٔ تطهیر با تحلیل درون متن
۴۴	درآمد
۴۵	تحلیل واژگان
۵۳	تحلیل درون متن از آیه
۵۸	گفتار دوم: تحلیل برون متن از آیهٔ تطهیر و نقد مناقشه‌ها
۵۸	تحلیل برون متن
۶۹	خلاصهٔ مبحث
۷۰	پرسش‌ها
۷۱	پژوهش
۷۱	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل دوم: فضیلت جداناپذیری از قرآن

۷۳	تبیین جداناپذیری اهل بیت (ع) از قرآن
۷۷	آثار همتایی و جداناپذیری اهل بیت (ع) از قرآن
۸۱	خلاصهٔ مبحث
۸۱	پرسش‌ها
۸۱	بحث و پژوهش
۸۱	برای مطالعه بیشتر

بخش سوم: آموزه‌هایی از حقوق اهل بیت (ع) در قرآن

فصل اول: حق معرفت به اهل بیت (ع)

۸۵	ضرورت شناخت اهل بیت (ع)
۸۷	معناشناسی اهل بیت (ع)
۹۴	خلاصهٔ مبحث
۹۴	پرسش‌ها
۹۴	بحث و پژوهش
۹۵	برای مطالعه بیشتر

۹۷	فصل دوم: حق اطاعت
۹۷	گفتار اول: تفسیر حق اطاعت در آیه اولی الامر
۹۸	واژگان
۹۹	تفسیر آیه اولی الامر
۹۹	تحلیل درون‌متنی از آیه
۱۰۲	تحلیل بیرون‌متنی (استناد به روایات)
۱۰۲	۱. انحصار معنای اولی الامر به معصومان
۱۰۴	۲. اولی الامر و اوصاف ویژه
۱۰۵	۳. اولی الامر در ردیف خدا و پیامبر
۱۰۶	۴. پیوند «اولی الامر» با اوصاف عترت
۱۰۹	گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها
۱۰۹	دسته اول: مناقشه در روایات شیعی و نقد آن
۱۱۴	دسته دوم: مناقشه در دلالت آیه و نقد آنها
۱۱۴	اشکال اول: شرط معرفت و دسترسی به اولی الامر
۱۱۵	اشکال دوم: عدم تطبیق اولی الامر با صیغه جمع بر یک فرد
۱۱۵	اشکال سوم: عدم تطبیق اولی الامر بر مفاد آیه
۱۱۷	خلاصه مبحث
۱۱۷	پرسش‌ها
۱۱۸	بحث و پژوهش
۱۱۸	برای مطالعه بیشتر
۱۱۹	فصل سوم: حق ولایت در آیات ولایت
۱۱۹	گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیات ولایت
۱۲۰	تحلیل واژگان
۱۲۲	تفسیر آیات ولایت
۱۲۹	گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها
۱۲۹	دسته اول: مناقشه‌ها در سبب نزول آیات ولایت
۱۳۱	نقد مناقشه‌ها در سبب نزول آیه
۱۳۴	دسته دوم: مناقشه‌ها در دلالت آیات بر امر ولایت
۱۳۴	نقد مناقشه‌ها در دلالت آیه
۱۴۰	خلاصه مبحث
۱۴۰	پرسش‌ها
۱۴۱	بحث و پژوهش
۱۴۱	برای مطالعه بیشتر

۱۴۳	فصل چهارم: حق ولایت در آیه عصمت
۱۴۳	گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه عصمت (تبلیغ)
۱۴۴	واژگان
۱۴۶	تفسیر آیه عصمت (تبلیغ)
۱۴۶	تحلیل درون‌متنی از آیه
۱۵۲	تحلیل برون‌متنی (استناد به روایات)
۱۵۵	گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها
۱۵۵	محور اول: مناقشه در اعتبار احادیث نزول آیه درباره امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۵۷	نقد مناقشه
۱۶۱	محور دوم: مناقشه در معنای پیشوا برای «مولی»
۱۶۱	ادله اثبات معنای پیشوا برای «مولی»
۱۶۲	الف) ارتباط نزول آیه با ابلاغ ولایت امام علی <small>علیه السلام</small>
۱۶۲	ب) دل‌نگرانی پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> و بیم از تکذیب
۱۶۲	ج) پیوند غدیر با جریان بُریده آسلی
۱۶۴	د) واژه «مولی» به جای «مولی» در حدیث غدیر
۱۶۴	ه) تعبیر «انست اولى بکم من انفسکم» در صدر اعلان ولایت
۱۶۵	و) پیوند جریان غدیر با حدیث ثقلین
۱۶۶	ز) ارتباط آیه عصمت با آیات ولایت و اولی الامر
۱۶۶	ح) پیوند آیه عصمت با آیه اکمال
۱۶۸	خلاصهٔ مبحث
۱۶۹	پرسش‌ها
۱۶۹	بحث و پژوهش
۱۷۰	برای مطالعه بیشتر

۱۷۱	فصل پنجم: حق ولایت در آیه اکمال
۱۷۱	گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه اکمال
۱۷۱	واژگان
۱۷۲	تفسیر آیه اکمال
۱۷۳	تحلیل درون‌متنی از آیه
۱۷۶	تحلیل برون‌متنی (استناد به روایات)
۱۸۰	گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها
۱۸۰	مناقشه در اعتبار روایات و نقد آنها
۱۸۵	مناقشه در دلالت آیه و نقد آن
۱۸۷	خلاصهٔ مبحث
۱۸۸	پرسش‌ها

۱۸۸	.....	بحث و پژوهش
۱۸۹	.....	برای مطالعه بیشتر
۱۹۱	.....	فصل ششم: حق مرجعیت دینی و علمی
۱۹۱	.....	گفتار اول: تفسیر حق مرجعیت دینی و علمی آیات اهل الذکر
۱۹۲	.....	تحلیل واژگان
۱۹۳	.....	معناشناسی اهل الذکر
۱۹۸	.....	وجوه جمع روایات با سیاق آیات
۲۰۱	.....	گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها
۲۰۱	.....	مناقشه در مفاد روایات
۲۰۱	.....	نقد مناقشه
۲۰۶	.....	خلاصه مبحث
۲۰۷	.....	پرسش‌ها
۲۰۷	.....	بحث و پژوهش
۲۰۸	.....	برای مطالعه بیشتر
۲۰۹	.....	فصل هفتم: حق وراثت زمین و احیای دین
۲۰۹	.....	گفتار اول: تفسیر آیه وراثت، استخلاف و آیه اظهار دین
۲۰۹	.....	آیه وراثت صالحان
۲۱۱	.....	تفسیر آیه استخلاف قوم موعود
۲۱۷	.....	تفسیر آیه اظهار دین
۲۲۵	.....	خلاصه مبحث
۲۲۵	.....	پرسش‌ها
۲۲۶	.....	بحث و پژوهش
۲۲۶	.....	برای مطالعه بیشتر
۲۲۷	.....	گفتار دوم: گامی در شخصیت‌شناسی احیای دین، امام مهدی <small>عج</small>
۲۲۷	.....	درآمد: ضرورت شخصیت‌شناسی امام مهدی <small>عج</small>
۲۲۹	.....	حیات امام مهدی <small>عج</small>
۲۳۰	.....	امام مهدی <small>عج</small> و مقام امامت
۲۳۲	.....	امام مهدی <small>عج</small> از اهل بیت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>
۲۳۵	.....	امام مهدی <small>عج</small> خلیفه الله
۲۳۷	.....	نوع خلافت امام مهدی <small>عج</small>
۲۴۴	.....	خلاصه مبحث
۲۴۷	.....	پرسش‌ها
۲۴۷	.....	بحث و پژوهش

۲۴۸ ..... برای مطالعه بیشتر .....

۲۴۹ ..... **فصل هشتم: حق مودت** .....

۲۴۹ ..... تفسیر حق مودت در آیه مودت .....

۲۴۹ ..... تفسیر آیه مودت .....

۲۵۴ ..... نگاهی به پیامدهای محبت به اهل بیت علیهم السلام .....

۲۵۶ ..... خلاصه میحث .....

۲۵۶ ..... پرسش‌ها .....

۲۵۶ ..... بحث و پژوهش .....

۲۵۷ ..... برای مطالعه بیشتر .....

۲۵۹ ..... منابع و مأخذ .....

۲۷۱ ..... نمایه موضوعات .....

مقدمه

درس «آموزه‌هایی از فضائل و حقوق اهل بیت در قرآن» در حد دو یا سه واحد برای «تفسیر موضوعی» طراحی شده است. هدف از این درس آشنایی با تفسیر مجموعه‌ای از آیات در شأن اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن است و حدود ۶۵٪ آن از کتاب‌های تفسیر تطبیقی نگارنده است.

کتاب حاضر به همین منظور در قالب سیزده فصل؛ در سه بخش کلی نگاشته شده است. بخش اول: کلیات، مشتمل بر سه فصل؛ بخش دوم: شرح پاره‌ای از فضائل و مناقب اهل بیت علیهم‌السلام در دو فصل و بخش سوم شرح و تبیین آموزه‌هایی از حقوق اهل بیت علیهم‌السلام در هشت فصل است.

در طراحی محتوایی این کتاب کوشیده شده به چند نکته اساسی توجه شود:

۱. کمیت و حجم فصل‌ها متناسب با بازه زمانی تدوین گردد؛
۲. منطبق بر تعالیم قرآن و احادیث معصومان علیهم‌السلام باشد؛
۳. متناسب با نیازها و سطح مخاطبان سامان یابد؛
۴. حتی الامکان سرفصل‌های این درس را پوشش دهد؛
۵. موضوعاتی که حجم آنها از یک جلسه درس بیشتر است به دو گفتار به صورت منطقی تقسیم گردد؛

۶. کم و بیش به شبهه‌ها و مناقشه‌ها پردازد و آنها را پاسخ دهد؛

۷. در آغاز هر درس آیه کلیدی متناسب با موضوع درس را یادآور شود؛

۸. چند پرسش در متن درس‌ها با عنوان «بیندیشید» برای فعالیت در کلاس مطرح شده است.

در این اثر در پایان هر فصل افزون بر «خلاصه مبحث» پرسش‌هایی از متن استخراج شده و سپس بخشی با عنوان «پژوهش و گزارش» و «برای مطالعه بیشتر» گشوده شده است تا

دانش پژوهان توان خود را در پژوهش بیازمایند، یا با تلخیص و گزارش آثار پیشنهادی، معلومات خود را درباره موضوع درس گسترش دهند. این بخش می‌تواند به صلاحدید استاد به صورت اختیاری یا الزامی باشد.

سیری در پیشینه پژوهش

موضوع «اهل بیت علیهم السلام در قرآن» با منابع فراوان و گوناگون پیوند دارد. برای نمونه، این موضوع با تمام کتاب‌ها و رساله‌هایی که درباره «امامت» به شیوه کلامی نگاشته شده‌اند، مرتبط است. چون اساساً متکلمان شیعی از آیات قرآن و روایات اهل بیت علیهم السلام برای تبیین ابعاد حقوقی و فضائل اهل بیت علیهم السلام بهره گرفته و بعد ولایت و امامت اهل بیت علیهم السلام را ترسیم کرده‌اند. در این قلمرو نویسندگانی نامدار به چشم می‌خورند که برخی از آنان از اجلائی اصحاب انمه طاهرین و بزرگان ادب، دانش و مفاخر امامیه‌اند. از خلیل‌بن احمد فراهیدی (م ۷۰ق)، یونس‌بن عبدالرحمن (م ۲۰۸ق)، محمد بن ابوعمیر (م ۲۱۷ق) گرفته تا علم الهدی شریف مرتضی (م ۴۳۸ق) با کتاب الشافی فی الامامة و شیخ الطائفة طوسی (م ۴۶۰ق) با کتاب تلخیص الشافی - که در واقع بازخوانی کتاب الشافی است - و دیگر بزرگان شیعی که نگارنده بخشی از آثار آنان را در مقدمه کتاب دوم از تفسیر تطبیقی، فهرست کرده است.

منابع و آثاری که با موضوع ما تناسب بیشتری دارند عبارت‌اند از: «منابع روایی»، «کتاب‌های جامع» و «کتاب‌های انتقادی» که به صورت فشرده بخشی از فهرست آنها را در اینجا ملاحظه می‌کنید.

الف) منابع روایی: منابع روایی در این زمینه کتاب‌هایی است که به جمع‌آوری روایات درباره آیات ناظر به اهل بیت علیهم السلام پرداخته‌اند. اهتمام این نوع منابع به گردآوری تمام شواهد از کتاب خداست که به نحوی به معرفی فضائل و مناقب اهل بیت علیهم السلام و حقوق و موقعیت آنان اشاره دارد. از جمله آنها، کتاب‌هایی هستند که به بیان شأن نزول‌ها یا تبیین‌های نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و خود اهل بیت علیهم السلام درباره آیات وحی پرداخته است. از این نمونه می‌توان به جز کتاب‌های مناقب که عرصه ویژه با کمیتی قابل توجه در این باره‌اند، به این کتاب‌ها اشاره کرد: شواهد التنزیل، نوشته حاکم عیب‌الله حسکانی حنفی (د حدود ۴۷۰ق)، تأویل الآیات الظاهرة، تألیف سید شرف‌الدین استرآبادی (از دانشمندان قرن دهم)، مرآة الانوار، نگاشته فتونی عاملی (د. قرن دوازدهم)، اللوامع النورانية فی اسماء علی علیه السلام و اهل بیته القرآنیة، موسوعة الإمامة فی مصادر

اهل السنة، که در فصل دوم از جلد دوم تحت عنوان اهل البيت في القرآن، تعداد هزار و هفتصد و پنجاه و چهار روایت نقل کرده است. همین طور از کتاب اهل البيت في القرآن الکریم، تألیف علی جلائیان^۱ و اهل البيت في الكتاب والسنة نوشته محمدی ری شهری با ترجمه اهل بیت در قرآن و حدیث از سوی حمیدرضا شیخی یاد کرد.

محقق ارجمند تفسیر انجیری - ابو عبدالله الکوفی الحسین بن الحکم (د ۲۸۶ق) - در مقدمه عالمانه خود ۶۵ کتاب در این باره نام برده و تأکید می کند قصد تتبع کامل را نداشته است.^۲ در کتاب تبویب الذریعة نیز به پاره‌ای از این منابع^۳ مانند آیات الأئمة، از لاریجانی، الآيات النازلة فی فضائل العتره الطاهرة، اثر شیخ تقی الدین عبدالله الحلبي و... بر می خوریم. در خصوص آیات نازله درباره امام مهدی علیه السلام نیز می توان این منابع را برشمرد: المحجة فیما نزل فی القوائم الحجة، نوشته سید هاشم بحرانی (د ۱۱۰۹ق)، معجم احادیث الامام المهدي (که به گردآوری ۲۶۰ آیه از آیات قرآنی درباره امام مهدی پرداخته است)، المهدي فی القرآن، نگاشته سعید ابومعاش.

کتاب‌های روایی یاد شده غیر از تفسیرهای جامع مآثور مانند الدر المنثور، از جلال الدین سیوطی (د ۹۱۰ق) و البرهان فی تفسیر القرآن، نوشته سید هاشم بحرانی (د ۱۱۰۹ق) یا کتاب‌های اسباب النزول مانند اسباب النزول، از واحدی نیشابوری، لباب النقول، از جلال الدین سیوطی و به طور مشخص تر، کتاب رجال النزل فیهم قرآناً، اثر عبدالرحمن عمیره است که به تناسب آیات، به ذکر روایات در اسباب النزول پرداخته و روایات را ارزش گذاری کرده است. در همان مقدمه تفسیر انجیری فهرست ۲۹ کتاب در باب اسباب النزول را مشاهده می کنیم.^۴ ناگفته پیداست پژوهشگر در استفاده از این منابع باید درجه اعتبار این کتاب‌ها و میزان استحکام روایات در آنها را در نظر گیرد.

ب) کتاب‌های جامع: اندیشمندان ولایت‌مدار شیعی در باب اهل بیت پژوهی، کتاب‌های جامعی نیز رقم زده‌اند؛ مانند: مناقب آل ابی طالب نوشته محمد بن علی بن شهر آشوب (د ۵۸۸ق)، کشف الغمّة فی معرفة الأئمة، تألیف علی بن عیسی اربلی (د ۶۹۲ق)، احقاق الحق و إزهاق الباطل، اثر قاضی سید نورالله شوشتری (د ۱۰۱۹ق) و اثبات الهداة بالنصوص

۱. دو جلد از این کتاب تا پایان سوره بقره را به خود اختصاص داده است.

۲. ر.ک: تفسیر انجیری، مقدمه حسینی جلالی، ص ۱۵۲.

۳. ر.ک: دیباجی، تبویب الذریعة، ص ۸۰-۸۱.

۴. تفسیر انجیری، مقدمه حسینی جلالی، ص ۱۳۲-۱۳۸.

والمعجزات، اثر شیخ محمد حسن حر عاملی (د ۱۱۰۴ق)، مدینه معجز الائمة، نوشته سیدهاشم بحرانی (د ۱۱۰۷ق)، عبقات الأنوار فی امامة الائمة الأطهار، از سیدحامد حسین الکهنوی (د ۱۳۰۶ق)، الغدير فی الكتاب والسنة والأدب، تألیف شیخ عبدالحسین احمد امینی (د ۱۳۹۰ق). در این بخش می‌توان به شرح‌های زیارت جامعه کبیره، مانند ادب فنای مقربان، از آیت‌الله جوادی آملی نیز اشاره کرد.

ج) کتاب‌های انتقادی: پاره‌ای از نگاشته‌ها در این زمینه انتقادی هستند؛ از این نظر که ناظر به دیدگاه‌های مخالف نیز هست.

برخی آثار مدون در این زمینه نیز عبارت‌اند از: کتاب‌های پربهای علامه حلی (د ۷۲۸ق) در باب امامت، همانند الألفین و نهج الحق که در آن به ۸۴ آیه از قرآن در امر ولایت اهل بیت علیهم‌السلام استناد شده است، یا کتاب منهاج الکرامة فی الإمامة و نقد آن از سوی ابن تیمیه حرانی (د ۷۲۸ق) به نام «منهاج السنة النبویة فی الرد علی الشيعة القدریة» و کتاب پراج النقص، از نصیرالدین عبدالجلیل قزوینی (ق ۶) از نگاشته‌های معاصر نیز غیر از الغدير علامه امینی که از آن نام بردیم؛ باید از کتاب دلائل الصدق مرحوم محمد حسین مظفر و کتاب پرآوازه و گران‌سنگ المراجعات از سیدشرف‌الدین عاملی (د ۱۳۷۷ق) – که در آن به ۵۴ آیه در این زمینه استناد شده – و کتاب الامامة و اهل البيت، از شهید سید محمدباقر حکیم و «معرفة اهل البيت فی ضوء الكتاب والسنة» از سید راضی حسینی و شخصیت‌شناسی اهل بیت در قرآن، از دکتر ولی‌الله تقی‌پور نام برد.

در این پیشینه باید از منابع فهرست‌شناسی نیز یاد کرد مانند معجم ما کتب عن الرسول و اهل البيت (جلد ۹ و ۱۰) از عبدالجبار الرفاعی؛ کتاب شناخت اهل البيت، از مجمع جهانی اهل بیت؛ کتابنامه حضرت مهدی علیه‌السلام اثر علی‌اکبر مهدی‌پور، و بالآخره به منابع بسیار فراوان دیگر که در این باره نگاشته شده است. لوح فشرده «نور الولاية» نیز که در آن متن کامل ۱۲۶ جلد از منابع مهم در زمینه امامت و ولایت گرد آمده و نیز لوح فشرده «امام مهدی در آینه قلم» تولید پایگاه اطلاع‌رسانی پارسا، راهگشاست.

با این پیشینه کهن و پربار در بحث، باز هم به نظر می‌رسد جای بررسی تفسیر آیات ولایت درباره اهل بیت به عنوان کتاب درسی مشهود است تا بر غنای مباحث بیفزاید و زوایای بیشتری از آموزه حقوق و مناقب اهل بیت علیهم‌السلام را نمایان سازد.

نگارنده با اذعان به کاستی‌های این اثر، از صاحب‌نظران و دانش‌پژوهان انتظار دارد، با ارائه انتقادهای و پیشنهادهای خود، وی را یاری رسانند.